

NEKI PROBLEMI DVOJEZIČNE STRUČNE LEKSIKOGRAFIJE

UDK 801.3:801.316:001.4

Posljednjih godina lingvisti više pažnje posvećuju rečenicama, tekstovima, govornim i komunikacijskim situacijama, a manje riječima. Ta je tendencija uočljiva i u suvremenoj leksikografiji. Prema Mentrupu, danas se u suvremenoj leksikografiji ne radi toliko o opisivanju riječi, koliko o tome što tko kome o čemu . . . kaže, tj. o jeziku kao sredstvu komunikacije.¹ Što se tiče dvojezične stručne leksikografije, Möhn potvrđuje da i ovdje prevladava nova organizacija: prije se pretežno bavilo biranjem pojedinih stručnih riječi, a danas opisivanjem jezika u funkciji komunikacije.²

Imajući na umu da se komunikacijski proces u stručnim jezicima ne može odvijati bez glagola, raspravljat ćemo u ovom referatu o ulozi glagola u dvojezičnim stručnim rječnicima. Stanje domaće dvojezične stručne leksikografije analizirat ćemo na primjeru dosad objavljenih hrvatsko ili srpsko-njemačkih pravnih rječnika. Na temelju teorije i prakse suvremene dvojezične stručne leksikografije pokazat ćemo neka rješenja prihvaćena u svijetu, koja bi se mogla iskoristiti za izradu budućih dvojezičnih stručnih rječnika u nas.

1. Polazna točka leksikografije jest određivanje korpusa, tj. sabiranje tekstova za budući rječnik. I u domaćoj i u inozemnoj leksikografiji korpus rječnika većinom još čini skupina tekstova pisanog jezika, dok je govorni jezik potpuno izostavljen.³ Iako je to prije bilo opravdano, zbog slabijih tehničkih mogućnosti, danas, kako ističe Weinrich, »ne smijemo dopustiti da zbog tzv. dokumentacijskih problema uredništva rječnici obuhvaćaju samo pisani jezik«.⁴

Isto se može reći i za korpus stručnih rječnika. Tako bi korpus pravnog rječnika trebao obuhvatiti ne samo zakonske tekstove i pravne spise (kao što su tužbe, protutužbe, presude, žalbe, ugovore i sl.), već i stručni jezik u usmenoj upotrebi, osobito pravnu argumentaciju, formuliranje pravnih silogizama na sudskim raspravama, itd.⁵

Nakon određivanja korpusa rječnika, leksikograf ima zadatak da umjetno rastavi izabrane tekstove u riječi. Pri tome se postavlja pitanje koje će leksičke jedinice biti obuhvaćene rječnikom. U dvojezičnom stručnom rječniku neosporno je da imenice čine najvažniju vrstu riječi među specijalnim leksičkim jedinicama, zatim slijede pridjevi, koji imaju zadatak da ograniče opseg

¹ W. Mentrup, *Allgemeine Überlegungen zur Grammatik im Wörterbuch mit speziellen Anmerkungen zu zweisprachigen Wörterbüchern*, referat pripremljen za Savjetovanje o gramatici u rječnicima, Mannheim, ožujak 1982, str. 21.

² D. Möhn, *Formen der fachexternen Kommunikation. Linguistische Analyse und fachdidaktische Vermittlung*, u: »Der Deutschunterricht« br. 5, 1979, str. 73.

³ Weinrich, *Die Wahrheit der Wörterbücher*, u: *Probleme der Lexikologie und Lexikographie*, Jahrbuch 1975 des Instituts für deutsche Sprache, Düsseldorf, 1976, str. 355.

⁴ Ibid.

⁵ Vidjeti: H. Rottleuthner, *Gerichtliches Verfahren als gewaltsam verzerrte Kommunikation*, u: *Fachsprache der Justiz*, Ladnar/von Plottnitz, Frankfurt/M, 1976, str. 116-117; također: T. M. Seibert, *Zur Fachsprache in der Juristenausbildung*, Berlin, 1977, str. 23-30.

značenja imenice.⁶ Što se tiče glagola, njihova funkcija još nije potpuno razjašnjena.

No to nije razlog da glagoli budu izostavljeni iz dvojezičnih stručnih rječnika, kao što je to učinjeno u srpsko-hrvatsko-njemačkom *Leksikonu društveno-političke i samoupravne terminologije*,⁷ koji uz imenice sadrži samo ograničen broj pridjeva. Praksa je, naime, pokazala da su glagoli nužni u stručnim rječnicima. Funkcija glagola u dvojezičnim stručnim rječnicima je dvostruka. Naime, u procesu komunikacije glagol je ključna riječ koja omogućuje izražavanje procesa, radnje, stanja i zbivanja u struci, a osim toga glagol ima važnu funkciju kao tzv. upravna riječ koja upravlja dopunama u vidu imeničkih sintagmi.

2. Opće je poznato da je svladavanje frazeoloških izraza na stranom jeziku vrlo teško. Kad je riječ o stručnom jeziku, to se odnosi na stručnu frazeologiju⁸ koja je većinom sastavljena od glagolskih izraza koji su ujedno i kolo-kacije. Pri opisivanju konkretnih komunikacijskih situacija na stranom stručnom jeziku stručnjak mora, prema potrebi relevantne situacije, uz imenice upotrijebiti i odgovarajući glagol.⁹ Ako pravnik, na primjer, želi upotrijebiti njemački ekvivalent za izraz *donijeti zakon*, a doslovno prevodi glagol *donijeti*, sigurno će pogriješiti. Naime, njemački ekvivalent za taj izraz glasi *ein Gesetz erlassen*, a ne *ein Gesetz bringen*.

2.1. Ako stručnjak ne zna odgovarajući glagol, on će se morati poslužiti stručnim rječnikom. S tim u vezi postavlja se pitanje hoće li mu domaći stručni rječnici biti od pomoći. U višejezičnom stručnom rječniku *Pravni izrazi* (u daljem tekstu: ljubljanski rječnik)¹⁰ pod natuknicom *zakon* nećemo pronaći nijedan glagolski izraz. S druge strane, u *Ekonomsko-pravnom rečniku* (u daljem tekstu: beogradski rječnik)¹¹ pod natuknicom *zakon*, osim izraza *done-ti zakon / ein Gesetz erlassen*, nalazi se čak deset drugih glagolskih izraza na izvornom jeziku i njihovi ekvivalenti na jeziku cilju.

Za usporedbu, analizirat ćemo srpskohrvatsko-njemački pravni rječnik izdan u SR Njemačkoj (*Wörterbuch juristischer Ausdrücke* (u daljem tekstu: kielski rječnik)).¹² U njemu je pod natuknicom *zakon* navedeno ukupno pet glagolskih izraza i dani su njihovi njemački ekvivalenti, a među njima i *done-ti zakon / ein Gesetz erlassen*. Dakle, u beogradskom rječniku glagolski su izrazi već uvelike obuhvaćeni, ponekad čak više nego u kielskom rječniku, a u ljubljanskom rječniku vrlo rijetko.

2.2. U spomenutim pravnim rječnicima analizirat ćemo glagol *doneti* kao posebnu natuknicu. U ljubljanskom rječniku nema toga glagola, a valja istaknuti da se glagoli u tom rječniku uopće ne pojavljuju kao posebne natuknice.

⁶ Usp.: H. R. Fluck, *Fachsprachen*, 2. izdanje, München, 1980, str. 48; također: W. von Hahn, *Fachsprache und Gemeinsprache*, u: *Fachsprache der Justiz*, op. cit., str. 25-26.

⁷ *Leksikon društveno-političke i samoupravne terminologije* (srpskohrvatsko-njemački), sastavio Strugar, Beograd, 1977.

⁸ O stručnoj frazeologiji njemačkog i hrvatskog ili srpskog pravnog jezika vidjeti: S. Šarčević, *Zum Nominalstil in der deutschen und in der Kroatoserbischen Rechtssprache*, u: »Zbornik radova Instituta za strane jezike i književnosti« sv. III, Novi Sad, 1981, str. 299-316.

⁹ Vidjeti: S. Šarčević, *Kompetencija komunikacije u stručnim jezicima na primjeru njemačkog pravnog jezika*, u: »Zbornik pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, sv. 2, Rijeka, 1982, str. 267.

¹⁰ *Pravni izrazi* (slovensko-srpskohrvatsko-francusko-njemački), sastavio Šink, Ljubljana, 1974.

¹¹ *Ekonomsko-pravni rečnik* (srpskohrvatsko-francusko-njemački), sastavili Janković-Đurović-Janković, Beograd, 1969.

¹² *Wörterbuch juristischer Ausdrücke* (Serbokroatisch-deutsch), sastavili Frenzke-Pajević, Kiel, 1967.

Ni u beogradskom rječniku nema toga glagola, ali u njemu za razliku od ljubljanskog rječnika, ima drugih glagola navedenih kao posebne natuknice.¹³ U kielskom se rječniku pod natuknicom *doneti* nalaze ovi njemački ekvivalenti: *erlassen, fassen i treffen*. Da korisnik rječnika ne bi slučajno pogriješio pri izboru glagola, ponovo su navedeni oni stručni izrazi koji se na izvornom jeziku tvore s *doneti*: *doneti odluku / einen Beschluss fassen, eine Entscheidung treffen; entscheiden; doneti presudu / ein Urteil erlassen, ein Urteil fällen; doneti rezoluciju / eine Resolution annehmen; doneti zakon / ein Gesetz erlassen*.

Važnost glagola u stručnom rječniku dolazi ovdje jasno do izražaja. Naime, možemo uočiti da glagol *donijeti* ima čak pet mogućih ekvivalenata na njemačkom jeziku i da se svaki od navedenih glagolskih izraza može tvoriti samo s jednim ili najviše s dva ekvivalenta. Ako stručnjak ne zna odgovarajući glagol na jeziku cilju i ne može ga pronaći u stručnom rječniku, bit će primoran poslužiti se običnim dvojezičnim rječnikom. U *Hrvatskosrpsko-njemačkom rječniku*¹⁴ nalaze se ovi ekvivalenti za glagol *donijeti*: *bringen, herbei / — (heran/bringen, her / — (zu /—) bringen; überbringen; aufbringen*. Iako je nabrojeno čak sedam ekvivalenata za *donijeti*, nijedan od njih ne odgovara glagolu *donijeti* u smislu stručnog izraza *donijeti zakon*.

2.3. Š obzirom na to da se glagol u izvornom stručnom izrazu vrlo često izriče drugim glagolom u jeziku cilju i da za isti izvorni glagol može postojati više bitno različitih ekvivalenata u stručnom jeziku jezika cilja i običnom jeziku jezika cilja, mislimo da možemo tvrditi da glagol ima važnu ulogu među specijalnim leksičkim jedinicama u dvojezičnim stručnim rječnicima. Stoga treba nastojati da se u dvojezičnim stručnim rječnicima navode glagolski izrazi pod odgovarajućom imeničkom natuknicom, kao što je to učinjeno u beogradskom i kielskom rječniku. Također se može preporučiti da se glagoli navode kao posebne natuknice ispod kojih treba dati još i one stručne izraze što se tvore s tim glagolom. U tom smislu kao primjer može poslužiti kielski rječnik.

3. Primarni je zadatak dvojezičnoga stručnog rječnika prenošenje semantičke ekvivalentnosti, tj. za određeni izvorni leksem treba na jeziku cilju dati ekvivalent koji će što preciznije prenositi značenje danog izvornog leksema.¹⁵ No time nije iscrpljen zadatak dvojezičnoga stručnog rječnika. Danas se u suvremenoj dvojezičnoj leksikografiji, uključujući i stručnu leksikografiju, nastoje kontrastivno usporediti leksičke makrostrukture i mikrostrukture izvornog jezika i jezika cilja, i to divergencijskim i analogijskim usporedbama.¹⁶

Prema Pontenu, takve kontrastivne usporedbe treba izvršiti s obzirom na gramatičku, prije svega sintaktičku upotrebu jezičnih jedinica izvornog jezi-

¹³ Npr. *odobriti, naslediti, naplatiti, izdati, uzakoniti*.

¹⁴ *Hrvatskosrpsko-njemački rječnik*, sastavili Hurm-Jakić, Zagreb, 1970.

¹⁵ Usp.: H. Wiegand, *Aktuelle Probleme*, u: *Nachdenken über Wörterbücher*, Drosdowski-Henne-Wiegand, Mannheim-Wien-Zürich, 1977, str. 101-102. O semantičkoj ekvivalentnosti vidjeti: S. Šarčević, *Neki leksički problemi pri prevodenju pravnih tekstova sa hrvatskog ili srpskog na njemački*, u: *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*, sv. 1, Rijeka, 1980, str. 235.

¹⁶ J. P. Ponten, *Das Übersetzungswörterbuch und seine linguistischen Implikationen*, u: *Probleme der Lexikologie und Lexikographie*, op. cit., str. 200-201; također: R. Hartmann, *Über die Grenzen der kontrastiven Lexikographie*, u: *Probleme der Lexikologie und Lexikographie*, op. cit., str. 184.

ka i jezika cilja.¹⁷ Time prelazimo u područje sintaktičke valentnosti.¹⁸ Koliko nam je poznato, dosad je prikazivanje sintaktičke valentnosti glagola nepoznato u domaćoj dvojezičnoj stručnoj leksikografiji.

3.1. Što se tiče glagolskih izraza, Mentrup ističe da oni osim semantičke uloge imaju i gramatičko-sintaktičku funkciju u dvojezičnim rječnicima.¹⁹ Naime, riječ je o prikazivanju sintaktičke valentnosti glagola izvornog jezika i jezika cilja. Ako usporedimo sintaktičke strukture sljedećih glagolskih izraza iz beogradskog rječnika, uočiti ćemo da izvorni glagol i njegov ekvivalent na jeziku cilju zahtijevaju dopune različitoga sintaktičkog statusa: a) *prekršiti zakon / gegen das Gesetz verstossen*, b) *oglasiti krivim / für schuldig erklären*, c) *osuditi na novčanu kaznu / zu einer Geldstrafe verurteilen*. Za razliku od izvornoga glagola *prekršiti*, koji zahtijeva direktni objekt, njemački ekvivalent *verstossen* dopunjuje se prijedložnim objektom: *gegen* + imenička dopuna u akuzativu. U drugom primjeru izvorni glagol *oglasiti* zahtijeva indirektni objekt u instrumentalu, a njemački ekvivalent *erklären* prijedložni izraz: *für* + predikatna riječ. U trećem primjeru izvorni glagol *osuditi* zahtijeva prijedložni izraz: *na* + imenička dopuna u akuzativu, a njemački ekvivalent *verurteilen* prijedložni izraz: *zu* + imenička dopuna u dativu.

Očito je da sintaktičke razlike postoje među jezičnim jedinicama danih glagolskih razlika na izvornom jeziku i jeziku cilju, ali sintaktička valentnost tih glagola nije posebno označena. Zbog toga nije iskorištena mogućnost da se kontrastivno usporede različite glagolske dopune na izvornom jeziku i jeziku cilju. To se odnosi i na beogradski, i na ljubljanski, i na kielski rječnik.

3.2. Iako je tek početkom šezdesetih godina publicirana opsežna literatura o valentnosti,²⁰ leksikografi su i prije počeli djelomično označavati glagolske dopune odnosno valentna mjesta glagola općim podacima kao *koga*, *kome* ili *nešto*, itd. Iz domaće dvojezične leksikografije citiramo Šamšalovića²¹ *Njemačko-hrvatski ili srpski rječnik*. U njemu se, na primjer, pod izvornom natuknicom *einwirken* nalazi glagolska dopuna *auf jdn.* i odgovarajući ekvivalent *djelovati na koga*; zatim pod izvornom natuknicom *einwilligen* glagolska dopuna *in etwas (acc.)* i odgovarajući ekvivalenti *privoljeti*, *pristajati*, *pristati na*. U *Enciklopedijskom nemačko-srpskohrvatskom rečniku*²² glagolske dopune označene su još detaljnije.²³ To je, međutim, samo početna faza u praksi prikazivanja sintaktičke valentnosti glagola, koja se u međuvremenu znatno razvila i danas čini čak posebno područje jednojezične leksikografije.

Što se tiče dvojezične stručne leksikografije, i u tom su području inozemni leksikografi već prije počeli označavati sintaktičku valentnost glagola. Na

¹⁷ J. P. Ponten, *Zum Programm eines bilingualen Wörterbuches*, u: »Deutsche Sprache«, br. 3, 1975, str. 131-146; J. P. Ponten, *Das Konjugationssystem der starken Verben im Niederländischen und im Deutschen. Ein Versuch zur Typologisierung*, u: *Akten des V. Internationalen Germanisten-Kongresses*, Cambridge, 1975, str. 43-52.

¹⁸ U smislu njemačkoga stručnog termina *Valenz*. Vidjeti: Engel, *Fügungspotenz und Sprachvergleich*, u: »Wirkendes Wort«, br. 1, 1980, str. 4-8.

¹⁹ Mentrup, op. cit., str. 37.

²⁰ Engel, op. cit., str. 13; također vidjeti: L. Götze, *Valenzstrukturen deutscher Verben und Adjektive*, München, 1979, str. 14-55.

²¹ *Njemačko-hrvatski ili srpski rječnik*, sastavio Šamšalović, 7. izdanje, Zagreb, 1978.

²² *Enciklopedijski nemačko-srpskohrvatski rečnik*, sastavili Ristić-Kangrga, 2. izdanje, Beograd-München, 1963.

²³ Npr.: *einwirken auf j-n, auf et./uticati na koga, na što; einwilligen in et. (acc.)/prista(ja)ti na što, in den Verkauf einwilligen/pristati na prodaju*.

primjer, u višejezičnom *Wörterbuch der Handels, Finanz- und Rechtssprache*²⁴ nalaze se pod natuknicom *Klage*, u smislu *prigovor*, uz ostalo i ovi glagolski izrazi, s označenim glagolskim dopunama i njihovim ekvivalentima na engleskom jeziku: *bei jdm. Klage führen / to lodge a complaint with sb.; über etw. Klage führen / to complain (to make complaints) about sth.;* zatim pod natuknicom *klagen*: *gegen jdn. klagen / to sue sb.; auf etwas klagen / to sue (to file suit) for sth.; gegen jdn. wegen Rechtsverletzung klagen / to sue sb. for infringement itd.* Pod natuknicom *ersetzen*, u smislu *zamijeniti*, označena su dva valentna mjesta: *jdn. durch jdn. ersetzen / to replace sb. by sb.; etw. durch etw. ersetzen / to substitute sth. by sth.*

3.3. Hoće li se neka leksikografska radna grupa, bilo domaća, bilo inozemna, poslužiti tim primjerom pri izradi dvojezičnoga stručnog rječnika, uglavnom ovisi o tome da li u toj radnoj grupi sudjeluje lingvist koji će nastojati primijeniti teoriju i praksu suvremene dvojezične stručne leksikografije. To znači da se neće zadovoljiti samo prenošenjem semantičke ekvivalentnosti, već će pokušati vršiti i sintaktičke usporedbe jezičnih jedinica izvornog jezika i jezika cilja.

S obzirom na to da bi ovakvo prikazivanje valentnosti glagola imalo velike prednosti za korisnike stručnih rječnika, preporučuje se da leksikograf prikaže sintaktičke valentnosti glagola osobito u izrazima u kojima se razlikuju morfostrukture na izvornom jeziku i jeziku cilju, i to kako u glagolskim izrazima (npr.: *jdm. etwas zur Last legen / teretiti nekoga zbog*), tako i kod pojedinačnih glagola (npr. *entscheiden über etwas (Akk.) / odlučiti o nečemu*). Imajući na umu da kontrastivna analiza zahtijeva ne samo divergencijske, već i analogijske usporedbe, leksikograf bi, osim toga, trebalo da označi valentnost glagola u izrazima u kojima nema sintaktičkih razlika među jezičnim jedinicama izvornog jezika i jezika cilja (npr.: *haften für eine Sache (Akk.) / odgovarati za nešto*).²⁵

4. Na kraju, valja spomenuti da se danas u dvojezičnoj leksikografiji, uz sintaktičke valentnosti glagola, sve više govori i o semantičkoj valentnosti glagola.²⁶ Riječ je o prikazivanju, odnosno opisivanju semantičke divergencije²⁷ između izvornoga glagola u danom glagolskom izrazu i ekvivalentnoga glagola u istom izrazu na jeziku cilju. Već 1980. godine Engel izvještava o početnim pokušajima na tom području s njemačkim i hrvatskim ili srpskim glagolima.²⁸ Hoće li semantička valentnost glagola biti značajna i za dvojezičnu stručnu leksikografiju, pokazat će budućnost. Do tada domaći leksikografi imaju dovoljno posla na upotpunjavanju svojih rječnika kako bi išli u korak s praksom suvremene dvojezične stručne leksikografije.

²⁴ *Wörterbuch der Handels-, Finanz- und Rechtssprache* (Deutsch-englisch-französisch), sastavio Herbst, 5. izdanje, Zug, Schweiz, 1966.

²⁵ Primjeri prema: Šarčević-Sokol, *Njemački za pravnike*, Zagreb, 1980, str. 210, 215, 218.

²⁶ Engel, op. cit., str. 8-10.

²⁷ O problemu semantičke divergencije u dvojezičnoj leksikografiji vidjeti: J. P. Ponten, *Das Übersetzungswörterbuch*, op. cit., str. 200-208; također: R. Hartmann, op. cit., str. 181-199.

²⁸ Engel, op. cit., str. 12-16.

SOME ASPECTS OF BILINGUAL LEXICOGRAPHY FOR SPECIAL PURPOSES

Summary

In recent years linguists have devoted their attention primarily to sentences, texts, speech acts and communicative events rather than words. This tendency can also be observed in contemporary bilingual lexicography for special purposes which attempts to describe the process of communication in languages for special purposes. Pointing out that communication in languages for special purposes cannot take place without verbs, the author discusses the role of the verb in specialized bilingual dictionaries. Citing examples from the theory and practice of contemporary lexicography for special purposes, the author notes shortcomings in our specialized dictionaries based on an analysis of Serbo-Croatian/German law dictionaries. In conclusion the author suggests that specialized dictionaries should contain verbs and verb phrases essential for the communication process of the particular languages. In addition, lexicographers should attempt to describe verb complementation (*Verbvalenz*) in phrases in which the syntactic structures of the source and target languages differ as well as in those in which they coincide.